ANTI-MILITARISTIESE BIBLIOTEEK

Onder Redaktie van Henk Eikeboom

No. 1

BRIEVEN UIT DE CEL

door

MARTIN STAM

(Dienstweigeraar)

Uitgave van de Prop.-Komm. van de Afd. Amsterdam der I. A. M. V.
Sekretariaat: H. EIKEBOOM - Rustenburgerstraat 445 II

Drukkerij „Libertas" - Van Ostadestraat 1 - Amsterdam

Aan de sekr. van de J.J.J.O.

ANTI-MILITARISTIESE BIBLIOTEEK

Onder Redaktie van Henk Eikeboom

No. 1

BRIEVEN UIT DE CEL

door

MARTIN STAM

(Dienstweigeraar)

Uitgave van de Prop.-Komm. van de Afd. Amsterdam der I. A. M. V.
Sekretariaat: H. EIKEBOOM - Rustenburgerstraat 445 II

Geweld.

Om mij zijn de kale kille wanden, die niets zeggen, niets te vertellen hebben in hun gladheid. Ook de deur is dicht gesloten.

Om mij is alles dood en leeg, niets dat getuigt van leven, van blij, heerlijk groeien. De muren zijn koud en schijnen op te slorpen al wat er aan warmte en licht in me is. De vloer is donkergrauw, iedere stap klinkt hol en weerkaatst tusschen de sombere wanden. Boven m'n hoofd zijn de tralies met de matglazen ruit, waardoor mat en kil 't licht naar binnen valt. Maar hierbij blijven m'n gedachten niet. Ze blijven niet binnen die droevige muren bij al dat arme; arm aan leven, aan kleur, aan vorm — dat arme aan blijheid. Neen, ze gaan naar buiten m'n kerker; naar die wereld van vrienden en naar die plekjes waar ik eens blijde was, blij — heerlijk gelukkig.

Dicht met m'n oor bij de gegrendelde deur luister ik — 't is stil op de sombere gang; alleen 't doffe geluid van trage, droeve stappen klinkt tot mij door. 't Is een loome, regelmatige tred. Dan weer is 't stil, geheel stil, maar eventjes slechts, want wederom klinkt eentonig somber dat zelfde geluid. Vanwaar toch?

En ik herinner mij die gang, waardoor ik kwam, toen men mij hier heen bracht. Ik denk aan al die

gesloten deuren met hunne zware grendels. Zouden zij alle een mensch verborgen houden; een mensch als ik, in een cel met hare afmattende kilte; een menschenhart met verlangen naar zonnig geluk, snakkend naar vriendschap, liefde en hartelijkheid?

M'n gedachten gaan door die dikke, kille muren, m'n gedachten warm van makkerschap naar m'n lotgenooten, want m'n voelen begrijpt nu hun pijn en ook de droefheid van hun eentonige stap.

* * *

Armoede.

Zoo leeg is alles. Zoo vreemd aan heerlijke, blije levenslust. 't Heele huis met z'n gangen en cellen, 't mist ieder getuigen van leven, iederen vorm, die vertelt van schoonheid en geluk in een menschenhart.

Nergens een teeken dat denken doet aan een menschenhart, levende heerlijk blij, omdat 't gekend heeft een schoone ontroering omdat 't geproefd heeft diep levensgeluk.

Nergens die heerlijke rijkdom van een blij hart, dat bezield is met en aanschouwd heeft een groot levensdoel.

Nergens dat willende voorttrekken en dat enthousiaste leven willen van iemand, wien een groote levensgedachte aangeraakt heeft — en nergens een mensch, die zich te geven vermag, omdat hij zich opgenomen voelde door een nieuwe levenwekkende gedachte.

Waar zijn toch de menschen, die kennen een machtig groot verlangen dat gansch hun leven, dat geheel hun wezen beheerschen wil?

Waar zijn de menschen, die uit een heerlijke volheid leven willen; waar de menschen, die uit eigen innerlijke volheid hun leven scheppen willen?

Wel zijn er bewakers op de gangen met gummistok, revolver en klewang gewapend, maar waar zijn de menschen die bezieling kenden — en waar zij, die een doel hebben?

Arm zijn ze, arm aan schoonheidsontroering, arm aan bezieling, aan geluk.

Arm, wijl ze doelloos zijn.

* * *

Vreugde.

Wanneer mijn harte voelt hoe koud 't daar buiten is; als 't voelt de kilte van de kommandostem en hardheid van 't geknars van grendels en sloten, dan is 't bedroefd om dat alles. Dan is 't bedroefd om die armoede, om die harten, gevangen in heerschzucht, om die menschen die oordeelen dorsten over menschenbroeders, om hen die beschuldigen durfden, alsof zelve vlekkeloos, onschuldig zijn.

Bedroefd om die menschen, die straffen met opsluiting, die een leven durven weg te sluiten, tusschen de dooddrukkende wanden eener cel, in een ruimte, waar geen leven opbloeien kan en geen leven zich vernieuwen.

Bedroefd moet ik zijn, waar ik voel hoe al die levens missen hunne heerlijke bezieling en hoe ze verdorren tot een bestaan somber, zonder blijdschap.

— — — — — — — — — — —

Maar als dan daarna een lichte gloed van blij

zonnelicht door m'n venster heen blikt, dan zweven m'n gedachten naar buiten, naar de bloemen, die nu langzaam de knopjes doen open bersten. Naar de boomen die nu groenen gaan, de vogels verbergend. En ik denk aan 't lachende leven, aan de in 't zonnelicht stoeiende vlindertjes, blij als jonge kindertjes dartelend in een lentetuin, teer als droomen van naderend geluk.

Blij wordt 't in m'n hart en ik voel dat 't lente gaat worden, dat een nieuwe tijd aan 't worden is..... en in m'n hart vloeit nieuwe kracht en nieuwe moed bloeit op. 't Leven lacht mij tegen nu, ik voel hoe 't me te dragen tracht en op te nemen en voort te stuwen. 't Wil me bezielen en in vlam zetten heel m'n hart, heel m'n wezen.

Vreugde is er in me; en zelfs in de dorre, doode cel is een zonnetje nu.

't Is een zonnetje van leven, een zonnetje van geluk.

* * *

Een lichtpuntje.

Als een traag voortkruipende reeks verstreken de eerste dagen mijner arresttijd. Als een drukkende last, trachtende somber me te stemmen, lag daar op m'n naar vrijheid snakkend hart die doode cel, die dorre wereld van eenzaamheid.

Er was eenzaamheid, want m'n vrienden waren daar buiten in de wereld, opgenomen in geraas en bewegen van werken en ik was zoo alleen hier. M'n makkers waren daar ginds midden in 't bruisende leven zoo vol van heerlijken, moeilijken strijd;

en mij — niets omringde mij en mijn van gelukvolle hart dan kilte, dan koude dingen en koude, harde menschen. En dan..... dagen, weken lang zou ik hier zijn, en altijd om mij die levenlooze wereld van trage, onbezielde menschen en dingen. 't Was alsof ik me voelde als een klein deeltje leven, heerlijk blij en bezield in een zee van dreigende, oude, vergankelijke vormen; als een deeltje leven te midden van zooveel doodsche dorheid. De natuur, de bloemen en boomen, ook die waren verre; ook de lachende velden en al wat jubelt van leven, 't was alle verre weg van voor m'n oogen.

Zoo gaan de dagen van eenzaamheid voorbij in langzaam somberen tred; totdat een lichtpuntje kwam in de lange donkere reeks.

— — — — — — — — — — —

't Was na stille uren, dat ik wat geluid en beweging hoorde op de gang — eenige stemmen en gegooi met grendels. Toen was 't weer stil, totdat even later stappen en 't ruischend gekraak van een stroozak mij vermoeden deden, dat een nieuwe celbewoner weggesloten zou worden.

Kort daarna, nadat wat gepraat van enkele stemmen gedempt als gefluister tot mij doordrongen, hoorde ik met een doffen slag een deur dichtvallen. Meer hoorde ik niet, alleen wat voetstappen van bewakers. Met m'n oor tegen de gesloten deur luisterde ik naar de weinige dorre geluiden; toen hoorde ik hen spreken saâm en iets ving ik op, een naam.... een naam. De naam van een mijner makkers, van een makker die ook geweigerd had

z'n hart en z'n menschzijn op zij te stellen om toch gedwee te kunnen gehoorzamen, opvolgend ieder bevel.

Een makker! — en ik sprong op van vreugde; ik zou 't hebben willen uitschreeuwen; ik zou hebben willen zingen, willen jubelen onze liederen om hem m'n stem te doen hooren. Maar 't kon niet, 't mocht niet. Ik lachte van blijdschap en opgewonden van vreugde stapte ik rond door m'n enge cel.

Toen zat hij alleen, heel alleen in die kille cel en ik voelde, zwaar zou ze hem drukken die doodende hardheid, z'n gevoelige ziel. En ik snakte te roepen opdat hij weten zou, dat ik dicht bij hem was, dat we samen waren.

Later, toen 't duister werd en slechts 't raam boven m'n hoofd te onderscheiden was, toen heb ik stille m'n mond tot fluiten gezet en een groet ging door de ruimte. Toen luisterde ik — en nog eens en nog eens, met steeds meer durf floot ik, overtredend regels en bevelen. Toen kreeg ik antwoord, eventjes maar en blij was ik; heerlijk vol van verlangen tot zingen, tot lachen en jubelen.

— — — — — — — — — — —

Dat was 't lichtpuntje in de donkere dagenreeks, waarvan ik vertellen wilde.

* * *

Menschenmakkers in de gevangenis.

Laat mij nog eens wat schrijven en vertellen over deze omgeving, over alles wat mij omringt. Ik vertelde hoe alles hier doods was en dor, hoe koud en kil die celhokken waren — nu wil ik wat

vertellen van al die anderen, die opgesloten zitten.

Want velen zitten er opgesloten, velen in dit gebouw, maar ook velen in de andere gebouwen, die ik vanaf de luchtplaats zien kan. De menschenwereld weet 't niet, de menschen loopen onverschillig voort en niemand denkt aan 't leven van die velen, die opgesloten zijn.

Deze week stond ik even te wachten, alvorens men mij weer naar binnen brengen zou, naar die ruimte waar de zon slechts een smalle lichtstreep vermag binnen te werpen. Toen zag ik daar me voorbijgaan enkele gevangenen, jonge menschen als ik, die den ganschen dag doorbrengen geheel alleen in een cel, waar geen sprankje zonlicht vermag door te dringen. 't Waren jonge menschen, maar hun gang was zwaar en somber hun gelaatstrekken. Op hun gelaat las ik 't pijnlijke van éénzaamheid, van de droefheid nergens een menschenmakker te vinden — een mensch, die hen begreep, die kende hun zwak en hun lijden en hen te steunen verlangde.

Terzijde op een bank zat er één in moedeloos gebogen houding met de ellebogen onder 't hoofd naar den grond te staren. De zon scheen en dicht bij hem stonden nog violen, die als met bedroefde gezichten hem begrijpend schenen aan te kijken — maar hij zag 't niet.

Om hen waren bewakers, menschen met ernstige, stramme plichtsgezichten, die telkens weer een bevel bromden als waren zij bang, dat de vogels met hun gesjilp op den dakgoot nog wat blije gedachten in de harten zouden werpen.

Ik wist, hoe zeer die jonge man gefaald had, ik wist hoe hij misdreven had en dat hij nu jaren lang den gapend-grijnzenden cel ten prooi zou zijn. Ik wist 't — en te midden van dat weten rees in mij de verwijtende vraag: „Menschen, weet gij wel, dat hier een menschenmakker tot moedeloosheid gebracht wordt, dat hier ontnomen wordt aan jonge menschen de moed om te leven?"

Alle durf, alle moed om te leven wordt ontnomen en 't bange hart vult zich met hardheid en bittere haat.

* * *

Plicht.

Om mij zijn militaire bewakers, meerderen en nog meerderen. Vele rangen zijn er; de één is hoog, de ander nog hooger en allen zien op tegen hunne meerderen — gedwee zijnde en gehoorzaam aan hunne bevelen. Een ieder staat onder een hoogere en heeft te luisteren naar orders en bevelen, maar ook die meerdere staat onder anderen weer en geen van allen is vrij.

Zoo zijn zij dan gevangen en alle vrijheid van doen kwijt — en over niets spreken zij dan over plichten slechts, alsof niet hun hart op hunne plichten wijzen zou, alsof hun hart niet zeggen zou hoe te leven, hoe te handelen.

Zij zijn gevangen — niet langer kunnen zij leven en alle gedachten en alle daden zoo vrij uit hun leven uitbloeien laten. Zij spreken over plicht en denken dat 't slaafsche gehoorzamen hen tot goede menschen maakt. Zij voldoen angstig nauwkeurig

aan de hun opgegeven orders, niet beseffend hoe dor en machinaal daardoor hun leven wordt.

Waar is dan toch 't hart dat voelt, 't hart waarin toch telkens weer een drang tot daden, tot mooie daden rijst?

Waar is 't hart vol van diep voelen, waaruit 't leven vloeit, als opbloeiend uit innerlijken drang?

Waar is toch de bezieling in die levens? Is ze er niet? Nergens zie ik ze, nergens; men kent slechts plichten, orders, bevelen — maar diep onder al dat koude, dat opgelegde van wereldsche plichten ligt de groote plicht bedolven; de plicht die klinkt als een stille, heldere stem in 't menschenhart.

* * *

Rechtspraak.

Door 't hooge venster had ik al enkele malen naar boven gekeken en de diepe blauwe lucht gezien; en toen 't nog stil was, toen allen nog te slapen lagen — even voor de bel van opstaan ging — had ik 't getjilp van vele vrije vogeltjes gehoord, had ik al die lichte stemmetjes door de lucht hooren gaan. Toen wist ik: 't zou een zonnige, mooie dag gaan worden. Andere dagen, dan dacht ik vaak niet zooveel aan hoe 't buiten zijn zou, buiten bij de boomen en de bloemen, dan bleef ik maar met m'n denken bij de dingen en gebeurtenissen uit m'n omgeving hier en ook bij alles uit dat wereldje waar ik leefde voor ik opgesloten werd en waar m'n verlangend hart telkens heen trok.

Maar deze dag was een gansch andere — vandaag zou ik voor enkele uren deze zaal en dit huis verlaten en ik zou gaan per spoor naar de heeren die meenen

't recht te hebben over medemenschen te oordeelen, te vonnissen. Dezen dag bleven m'n gedachten niet rondzwerven in deze kleine omgeving — waar van alle kanten slechts hardheid tot mij komt — terwijl de menschen die mij omringen onder veel doodsche dorre uiterlijkheid en door nauwkeurige opvolging van consignes de diepe innerlijkheid van hun hart verborgen houden. Neen, aan dat alles dacht ik nu niet, ik droomde slechts van de zon, de velden en van de heerlijk lachende zonneschijn over de golvende zee van groeiende aren door den wind bewogen. Ik verlangde zoo naar die wereld van mooie lachende blijheid.

Plots werd ik weggehaald! Op de gang lagen m'n burgerkleeren reeds klaar; m'ngevangeniskleeren, die grauwe jas en broek en zware schoenen kon ik nu weer voor enkele uren uitgooien en voor een korte tijd zou ik me weer in m'n eigen kleeren bevinden. Toen gingen we door de zware ijzeren deur, welke weken lang voor me gesloten was en 't was of de wereld al ruimer voor me werd en of ik vrijheid voelde nader komen. Even zat ik toen nog in de wacht, toen hoorde ik geraas, gebrom van een auto die stilhield, twee militairen met klewangs en revolvers gewapend kwamen mij weghalen en een oogenblikje later zat ik in een heel klein hokje tusschen twee ijzeren deuren met boven mij vier kleine ronde gaatjes, waar licht door binnen viel. Staan kon ik niet in die enge ruimte en bewegen was vrijwel uitgesloten. Ondertusschen had 't gevaarte zich stampend en rommelend in beweging

gezet; hooren en zien verging me en 't ijzeren karkas hobbelde schokkend over de straatkeien. Zoo duurde 't eenigen tijd — slechts 't lawaai en gesnor der machine drong tot me door, een enkele keer nog hoorde ik 't bellen der electrische tram, maar dan weer 't gegons van den motor en 't schokkend gerammel over de keien. Toen werd 't tempo wat minder snel en wild, boven 't geraas hoorde ik plots als een gansch nieuwe klank voor m'n oor 't schelle gefluit van een locomotief. Even later ging de gegrendelde ijzeren deur open en — daar lag voor me 't drukke stationsplein, met geloop en gevlieg van menschen. Ik kwam in de hal, aan alle kanten hingen kleurige reclameplaten, overal kleur en aan alle kanten dingen die m'n aandacht trokken.

Later zat ik in den trein, in een aparte coupé. M'n bewakers die eerst wel wat voorzichtig en angstvallig schenen, werden meer en meer gemoedelijk en toen de trein zich in beweging zetten ging maakten ze zich volgens militaire gewoonte klaar om een slaapje te doen.

Toen reden we de stad uit en lieten die wereld van huizen en groote doode muurvlakten achter ons. 't Was me-al stormden we naar buiten, de velden in. Ik zag de groote, groene weide, vol van zonnetinteling en kleurenpracht — groote vegen roode zuring en elders weer plekken van gele boterbloemen te midden van 't wijde groene veld. Elders zag ik weer een groote gele lap met bloeiend mosterdzaad; 't was alles kleur — alles tinteling — en zoo wijd was de ruimte — zoo heel verre rijkten

de velden. Daar tusschen waren de slooten die allen als zoekend naar één heel-ver-punt — oneindig ver — voor m'n oogen meedraaien, terwijl zij door de velden snelden. Ook zag ik vuurroode klaprozen, van die heerlijke roode vlekjes tusschen 't frisch groene graan op de akkers. Later zag ik nog waterlelies, die hun teere witte bladenschat uit 't water ophieven, hun reine bloem, gesteund door die groote bladerharten, zoo rustig drijvend aan 't oppervlak. Ook zag ik vlinders stoeien en een waterlibel met z'n slank teer lichaam, als drijvend zich door de lucht stuwen. 't Was alles zoo heerlijk rustig — zoo mooi en zoo teer. Later zag ik nog een akker, waar in regelmatige rij de hooischelven stonden en de mannen druk aan den arbeid waren — terwijl zware zonnewarmte hem omspoelde. Verderop lag de boerenhoeve onder een overstekend beschuttend dak, dat in een groote forsche boomengroep verscholen lag. Daar was een wereldje van rust en ik zag 't zoo mooi dat leven daar midden tusschen de velden, daar midden in die wereld van zon.

Zoo snelden wij door de velden, ik was midden in die wereld van zonnige pracht — midden in die wereld met al m'n denken en voelen. Zoo reden wij de stad binnen; daar was 't drukke perron weer met alle haastige menschen. Spoedig waren we buiten en eventjes later zat ik andermaal in een eng hokje van een hortende, stootende wagen.

Toen ik hier uitgelaten werd was de wagen stilgehouden voor de deur van een ouderwetsch gebouw, waar ik binnen geleid werd. Even later kwam

men mij roepen en bracht men mij in een ruime zaal. Voor een tafel zaten een zevental heeren — enkele in wijde zwarte gewaden, welke hunne gewone kleeren verborgen hielden; gewaden, welke ik bezag als gretig aanvaarden vorm om indruk te maken, om gewichtig te doen. Verder zaten daar nog heeren met uniformen, goud-gegalonneerd, voorzien van ridderorden.

Ik werd midden voor hen gebracht. Ik zag hun oude gezichten waar alle levendigheid en jeugdige blijheid uit verdwenen waren, die gezichten die van niets getuigden dan van dorheid. In geen der oogen een tinteling van hoop voor een mooie toekomst, in geen der gezichten een glans van vreugde over 't leven, dat zoo mooi is.

Die heeren zaten mij te wachten, zich voelend machtig, zich voelend als meerdere. Zij zaten daar om mij te vonnissen — mij, die leven wilde volgens de stem uit 't diepste van z'n hart. Zij, die zelf niet kenden de groote bezieling opwellend diep uit 't binnenste. Voor hen stond ik en sterker voelde ik me, sterker dan te voren brandde in mij 't weten van naar een nieuwe wereld te willen en ik verlangde een leven te leiden van uiten en getuigen van al wat er aan mooie gedachten en mooi voelen in me rees. In al m'n doen, in al m'n daden wilde ik dat m'n diepste voelen zou lichten. Ik wilde — ik kon 't niet langer onderdrukken, dat wat diep in m'n hart leefde. Waartoe zou ik een leven leiden dor en oppervlakkig, terwijl mijn hart vol van innerlijk voelen rijk en sterk genoeg was om een gansch dadenleven te vullen.

Ik stond daar voor 't gerecht, voor de menschen die met maandenlange opsluiting iedere daad in strijd met de wet bestraften. Zij zaten daar om te handhaven de maatschappij van het heden — die wereld waar ieder jonge man opgeroepen wordt om gedwee volgzaam als een werktuig ieder bevel te volgen en waar zij geoefend worden in 't gebruik van wapenen, moord ten doel hebbend. Zij, die heeren, zeiden mij niet te kunnen dulden opstandige daden — daden, in strijd met de wetten en regelingen dezer samenleving. Zij zaten om de orde te handhaven, maar zij begrepen niet, dat ook in mijn hart een verlangen was naar orde, naar rust en vrede; en dat ik niet kan aanvaarden innerlijke onrust en wroeging om hunnentwil.

Ik stond daar om over mij te hooren rechtspreken, te hooren oordeelen — en nu ik dit alles goed bedenk — nu vraag ik: „is recht en onrecht niet een voelen dat oprijst uit 't menschenhart?" Nu dan — in mijn hart klopt thans 't groote bewustzijn van hoe te leven ik moet en uw oordeel, gegrond op wetten, verwerp ik; gij hebt geen recht tot veroordeelen en vonnissen. Ik kan uw moraal niet aanvaarden, ik ken slechts 't groote, innerlijke bewustzijn, 't groote recht dat ik voel, diep in m'n innerlijk. En daaruit wil ik leven, dat wil ik dienen.

Provoosthuis, bij de Strafgevangenis.
Den Haag.